

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української й іноземної філології та журналістики
Кафедра англійської мови та методики її викладання

**МОРСЬКА ТЕМА У ТВОРЧОСТІ МАЙН РІДА:
ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОГО ХУДОЖНЬОГО
ДОСВІДУ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент 09-251М групи
Спеціальності 014.02 Середня освіта
(мова та література англійська)
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Мова і література
англійська)»
Лукін Олександр Валерійович
Керівник: к. філол. н., доцент
Висоцький Андрій Анатолійович
Рецензентка: к. філол. н., доцентка
Поторій Наталія Вікторівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Морська тема як фактор розвитку європейської та американської романної прози.....	7
1.1. Море в ідейно-тематичному спектрі світової літератури: особливості наукового осмислення художнього досвіду.....	7
1.2. Соціокультурні передумови й своєрідність розвитку європейської та американської літературної маріністики: творчі варіації морської теми в русі епох.....	21
РОЗДІЛ 2. Теоретико-методологічні основи дослідження	25
2.1. Море у творчості В. Скотта, Ф. Маррієта, Ф. Купера. Авторські трактування теми як маркера національно-державної та особистісної самоідентифікації.....	25
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	40

ВСТУП

Актуальність теми. У перші десятиліття ХХІ ст. увагу літературознавців усе частіше привертають твори, автори яких звертаються до художньо-сконцентрованого висвітлення певних тем. З цього погляду в європейському літературному процесі ХІХ ст. безсумнівний інтерес для науковців становить проза, присвячена морській темі. Інтерес до цієї теми з боку повістярів і романістів обумовлений їх прагненням розглянути роль, яку відіграють моря і океани у житті людей, які пов'язані з ними, як вони змінюють їх світосприйняття, а також впливають на письменників, які звертаються до «морської теми» у своїй творчості, розв'язати проблему моральності людини, що вона опинилась у складних обставинах, показати, як протягом однієї пригоди чи низки пригод, викликаних у житті героя зіткненням з морською стихією, міняється його характер, його ставлення до інших людей.

Сучасне літературознавство має певну традицію вивчення морської теми в європейській літературі (Гульянц Н.М., Козлов А.Е., Ладынин М.Б., Струкова, Т.Г., та ін.), аналізу ідейно-тематичного спектру «морської» прози ХІХ ст. (Струкова, Т.Г., Станюкович К.М., Ладынин М.Б.) та розгляду певних аспектів висвітлення теми в творчості тих чи інших представників світового літературного процесу

Однак ще не створено праці, яка б систематизувала результати дослідження морської теми в творчості, скажімо, Т. М. Ріда, репрезентувала цілісне дослідження його «морської прози» в її жанровому складі, сюжетно-тематичній та ідейно-естетичній своєрідності.

Крім того, звернення до порушеної проблеми відкриває

нові дослідницькі можливості відносно осмислення минувшини засобами художнього слова, уведення індивідуальних творчих доробків тих або інших повістярів та романістів у контекст сучасних науково-об'єктивних уявлень про світову літературу поза минулого сторіччя. Певний інтерес представляє і звернення до «морської теми» з точки зору теорії і практики жанрів прози як специфічних форм художньої оповіді - з урахуванням історії конкретних часових форм цих жанрів у сукупності їх основних різновидів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри світової літератури та культури ім. Проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити особливості художньої реалізації морської теми в творчості Т. М. Ріда.

Для досягнення означеної мети сформульовано такі **завдання:**

- встановити витоки морської теми в європейських літературах;
- розглянути її як історико-літературне підґрунтя жанрових пошуків ХІХ ст.;
- виявити специфіку індивідуального творчого сприйняття теми в прозі Ріда;
- визначити своєрідність жанрово-стильових «оформлення» «морської теми» у творах митця.

Об'єктом дослідження є романи «Морське вовчєня» та «Загублені в океані» Т. М. Ріда, а також твори літератури попередньої та сучасної письменникової епохи, що тематично так чи інакше торкаються теми роботи.

Предмет дослідження - художня своєрідність концептуального вираження «морської теми» у прозі Ріда.

Теоретико-методологічною базою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних дослідників світового літературного процесу (принаймні XVIII - XIX ст.), а також питань, пов'язаних із жанровим розвитком прози та ін.

Сформульована мета й поставлені завдання обумовили застосування теоретичного підходу.

Наукова новизна випускного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

- розглянуто морську тему як художній концепт, що в європейській літературі характеризується певною цілісністю;
- досліджено специфіку індивідуальної художньої інтерпретації вказаної теми в контексті традиційного художнього досвіду її висвітлення;
- проаналізовано розробки теми зарубіжними повістярами та романістами в її жанрово-стильових проекціях;
- встановлено своєрідність характеротворення у прозі Т. М. Ріда в зв'язку з показом митцем людини в екстремальних (морських) умовах;
- показано особливості сюжетно-композиційного конструювання творів Ріда в їх зв'язках з творчим досвідом літературної традиції.

Теоретичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю розширення уявлень про своєрідність європейського літературного процесу XIX ст., а також з уточненням і подальшою розробкою типології «морської» прози, аналізом її ідейного змісту, жанрового аспекту, художньо-естетичної природи.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що

його основні положення й висновки можуть бути використані при подальшому вивченні літературної динаміки ХІХ ст., у лекційних курсах з історії англійської літератури, а також у спеціальних курсах і спецсемінарах з літературної маріністики, при підготовці випускних робіт.

Окремі положення роботи викладено у статті «До характеристики розвитку морської теми в англійському романі», що подана до друку в альманасі «Магістерські студії».

Структура дослідження. Дослідження складається зі вступу, 2 розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

Морська тема як фактор розвитку європейської та американської романної прози

1.1. Море в ідейно-тематичному спектрі світової літератури: особливості наукового осмислення художнього досвіду

Для Великої Британії океан має велику історичну значимість – через її жагу до відкриття світу та відмінність від інших держав, через її шлях, пройдений від малої острівної держави до величної імперії, її національну гордість. Метафоричний образ моря став символом у різноманітних прозаїчних та поетичних творах. Р.Л. Стівенсон у творі «Англійські адмірали» зазначав: «Море – це наш підступ і бастион, це сцена наших найвеличніших перемог та небезпек; і ми звикли поетично мовити, що воно наше». В розумінні значної ролі океану в історії Великої Британії йому вторить Д. Конрад, кажучи: «Це могло статися лише в Англії, де люди і море – якщо можна так висловитися – стикаються: море вривається в життя багатьох людей, а люди пізнають дещо про море, розважаючись, подорожуючи або заробляючи собі на шматок хліба » (16). Англійська проза і поезія мають багато прикладів розуміння моря як своєрідного типу реальності, як специфічної реалії життя і ритуалу буття у морському плаванні. Водний простір є найважливішим фрагментом картини світу англійської нації.

Стихія океану є однією з не стабільніших міст існування людини. Сприйняття людиною океану підсилюється бурями та ураганами неймовірної сили, небезпечними мілинами, кораблетрощами, морськими битвами.

Спілкування з морем відноситься до таких сторінок життя, які найбільше запам'ятовуються людьми. Морська

тематика присутня у фольклорі, в класичній та сучасній літературах.

Зображення моря, морських подорожей, корабля, має у світовій літературі давню та багату традицію, яка починається ще з міфології, розвивається в часи античності та отримує в новітній літературі різне наповнення залежно від національної специфіки.

Океан, як універсалія всесвітнього масштабу, стає тією позахудожньою реалією, котра породжує у всесвітній літературі різноманітні варіанти її відтворення - від пейзажних замальовок до величної форми роману

Морський роман - це жанровий різновид роману, що вступає у взаємодію з іншими його формами: утопічним, філософським, пригодницьким, «виховним», романом-притчею, романом-подорожжю. Генезис морського роману перегукується з фольклором, міфологією, героїчним епосом, в яких по-своєму відбився процес освоєння людиною навколишнього світу. В основі давньогрецького міфу про аргонавтів лежить сюжет морського плавання героїв (серед них були Ясон, Адмет, Мелеагр, Пелей) на судні «Арго» по Егейському та Чорному морях в казкову країну Колхиду за таємничим золотим руном. Мотив пригод посеред водної стихії з епізодами бурі, корабельних аварій становить найважливішу сторону сюжету «Одіссеї» Гомера. Багато в чому аналогічні ситуації виявляються в «Енеїді» Вергілія.

Витоки англійського морського роману, як найбільш «репрезентативного» для даної жанрової форми, беруть свій початок від епохи раннього Середньовіччя: точкою відліку зазвичай називається пам'ятка англосаксонської літератури «Моряк» (975), анонімний герой якої оповідає про небезпеки, що

чатують на людину посеред океанських хвиль. Руйнування усталених уявлень про межі світу, колонізація нових земель, великі географічні відкриття, поява відважних капітанів (Колумб, Магеллан, Васко да Гама) в епоху Відродження покликає до життя документально-щоденникові книги про подорожі.

Одне з останніх сучасних досліджень «Англійський морський роман XIX-XX ст.» належить Т.Г. Струкової. У ньому найбільш повно простежено генезис жанру, його виникнення та модифікації. Дослідник стверджує, що справжнім родоначальником «морського» роману слід вважати англійського письменника XIX століття Ф. Маррієта (1792-1848).

При цьому залишається відкритим наступне питання: якщо Ф. Маррієт - творець «морського» роману, то тоді до якої романної форми відносити цілий ряд творів Д.Ф. Купера, що описують море і життя матросів на ньому, що зображують морські битви, які малюють образи піратів і морських офіцерів, - творів, сюжет яких в основному розгортається на морі. Д.Ф. Купер виступив як автор «морського» роману («Лоцман», 1823) на шість років раніше Ф. Маррієта при цьому його попередником був В. Скотт, який написав роман «Пірат» (1821). В останньому перед читачами постав яскравий образ моря як величезної стихії, на тлі якої розгортаються події твору. У творах Купера образ океану виявляється вже більш складним, він набуває рис символу, будучи не тільки місцем дії, але і доленосним фактором в житті героїв, представляючи для них то свободу і притулок, то розчарування і смерть.

Морський роман - жанровий різновид роману, що взаємодіє з іншими його жанровими формами: утопічним, філософським, пригодницьким, "виховним", романом-притчею, романом подорожжю »[2,588]. Дане визначення точно визначає жанрові

зв'язку «морського» роману, але практично не вказує на його жанрові особливості. Що саме має бути присутнім в творі, що має в ньому домінувати, щоб його можна було сміливо віднести до жанру «морський» роман? Якщо звернутися до назви цього різновиду роману, то можна помітити, що воно також не є точним зазначенням на природу жанру і передбачає різні трактування. Таким чином, можна припустити, що «морський» роман - це роман, в якому море є місцем дії або основною темою і лейтмотивом твору. З іншого боку, це може бути роман, в якому представлено докладний опис життя на морі та морської служби; або також роман, в якому просто створений поетичний образ морської стихії. У той же час «морським» романом можна вважати твір, що об'єднують всі вищеназвані риси. Різні дослідники роблять акцент на різних особливостях «морського» роману (перерахованих нами), роблячи то одну, то іншу з них домінуючою.

Сюжет морської подорожі, пов'язаного з відвідуванням незвіданих країн і островів, широко використовувався для створення сатиричної алегорії; Така четверта частина роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» (1533-64). Аналогічний прийом лежить в основі «Подорожі Гуллівера» (1726) Дж.Свіфта. Подібний прийом, висхідний до Рабле і Свіфта, використовує Г.Мелвілл в романі «Марді» (1849), філософської алегорії на тему дослідження світу. В «Острові пінгвінів» (1908)

А.Франса розвиток пінгвінської цивілізації - це сатиричне тлумачення історії Франції. У названих творах «морський» аспект в цілому відіграє підсобну роль. Г. Філдінг і О.Голдсміт критично описують систему рекрутування корабельних екіпажів. Жорстокі порядки на кораблі, важкі знущання офіцерів над

нижчими чинами - тема роману Т.Смоллетта «Пригоди Родеріка Рендома» (1748).

Новий аспект морської теми розкривається в літературі романтичної епохи. Морська, океанська стихія - один з улюблених і багатозначних образів, метафора, яка зазвичай співвідноситься з душевним станом ліричного героя Дж.Байрона (в «Паломництво Чайльд-Гарольда», 1809-18, «східних поемах»), П.Б.Шелли, С.Т.Колріджа («Поема про старого моряка», 1798), В.Гюго, О.С.Пушкіна («До моря», 1824), Г. Гейне (цикл «Північне море», 1825-26). Своєрідно переломлюється морська проблематика в романі Гюго «Трудівники моря» (1866), зображення моці водної стихії з'єднується з апофеозом діянь простих людей, рибалок. Формування основних ознак жанру пов'язано з творчістю В. Скотта і Дж.Ф.Купера.Сколтт представляє океан своєрідним дійовою особою, Купер показує корабель і моряків як соціальний організм, пише про морській справі як про ремесло, що вимагає високого професіоналізму. Однак закріплення жанру морського роману, формування його визначають констант багато дослідника пов'язують з ім'ям англійського письменника Фредеріка Марріета (1792-1848).

Пройшовши тривалу школу флотської служби, перш ніж взятися за перо, Марріет створив серію морських романів («Морський офіцер Френк Мілдмей», 1829; «Королівська власність», 1830; «Служба на купецькому кораблі», 1832; «Пригоди Пітера СІМПЛІ», 1834 ; «Персивал Кін», 1842), які користувалися широкою популярністю. У Марріета корабель - це соціальний феномен, організм, підпорядкований особливій регламентації, «ритуалам моря».

Новаторство Марріета в освоєнні морський теми відзначали його сучасники (В. Ірвінг, Ч.Диккенс, У.М.Теккерей) і письменники пізніших часів (Р. Л. Стівенсона, Конрад, В.Вулф, Т. С. Еліот, Е. Хемінгуей). Критик М.Макграф вжив вислів «століття Марріета», маючи на увазі його вплив на розвиток жанру. На думку Конрада, Марріет трансформував форму морського роману, розкривши своєрідність буття особистості в океані «між небом і хвилею»

У другій половині 19 століття Г.Мелвілл активно освоював морську тему спочатку в документальній розповіді («Тайпеї», 1846; «Ому», 1847), потім в романі «Білий бушлат» (1850), показавши побут американського військового судна, що стало прологом до створення його роману «Мобі Дік» (1851). Модифікацією морського роману стає роман про піратів. Стівенсон, продовжуючи лінію Скотта і Марріета, створює роман «Острів скарбів» (1883).

На жаль, точне визначення жанру «морський» роман на сьогоднішній день знайти складно. В Літературній енциклопедії читаємо: «Морський роман - жанровий різновид роману, що взаємодіє з іншими його жанровими формами: утопічним, філософським, пригодницьким, " виховним ", романом-притчею, романом подорожжю» [2,588]. Дане визначення точно визначає жанрові зв'язку «морського» роману, але практично не вказує на його жанрові особливості. Що саме має бути присутнім в творі, що має в ньому домінуватиме, щоб його можна було сміливо віднести до жанру «морський» роман? Якщо звернутися до назви цього різновиду роману, то можна помітити, що воно також не є точним зазначенням на природу жанру і передбачає різні трактування.

Таким чином, можна припустити, що «морський» роман - це

роман, в якому море є місцем дії або основною темою і лейтмотивом твору. З іншого боку, це може бути роман, в якому представлено докладний опис життя на морі та морської служби; або також роман, в якому просто створений поетичний образ морської стихії. У той же час «морським» романом можна вважати твір, що об'єднують всі вищеназвані риси. Різні дослідники роблять акцент на різних особливостях «морського» роману

(Перерахованого нами), роблячі то одну, то іншу з них домінуючою.

Виходячі з цього, одні з них визнають родоначальником жанру В. Скотта (так, Т.Г. Струкова пише, що з'явилися жанру «ідентифікується практично всіма вітчизняними літературознавцями виходом скоттовського роману" пірат "...» [6,13]), інші - Д.Ф. Купера (Ю.В. Ковальов, М. Н. Боброва), треті - Ф. Марриета (Д.М. Урнов, Т.Г. Струкова, Б.А. Гиленсон). Докладного вивчення «Морського» роману присвячено не так много робіт різних дослідників (Монік Бросс, Р. Гуггенбюль и ін. - за кордоном, Ю.В. Ковальов, М.Н. Боброва, Д.М. Урнов, В.Г. Вільчинський, М.Б. Ладигін, А. Наркевич - в нашій країні). Одне з останніх сучасних досліджень «Англійський морський роман ХІХ-ХХ ст.» належить Т.Г. Струкової.

В історії англійського морського роману ХІХ-ХХ століть є очевидний парадокс: ясно, що ця жанрова варіація існує, постійно потрапляючи в поле зору літературознавчої думки. Спори про її появу, модифікаціях і особливості розвитку в інші моменти стають особливо активними. І тим не менше мікросистема морського роману в літературі Великобританії як ХІХ, так і ХХ століття залишається системно не вивченою ні в західному, ні у вітчизняному літературознавстві, хоча теоретичні

проблеми цього жанру виникають знову і знову, а також виділяються окремі аспекти його дослідження.

Для цього є кілька об'єктивних причин: по-перше, жанр морського роману володіє надзвичайною гнучкістю і насилу піддається суворій класифікації та уніфікації саме через різноманіття форм всередині самої мікросистеми, стаючи, по вираженню швейцарського дослідника Р.Гуггенбюля, «служогою багатьох панів».¹ Друга причина тісно взаємопов'язана з першою і впливає з особливою пластичністю власне жанру, який дозволяє, зберігаючи формують константи, але змінюючи домінанти, створювати на базі основної моделі різноорієнтованих твори.

Морський роман, переходячи власні кордони, перебуваючи в постійному русі, дозволяє письменникам проявляти художницьку свободу і модифікувати його в залежності від авторського задуму.

На жаль, доводиться констатувати, що у вітчизняному літературознавстві відсутні концептуальні дослідження своєрідності структури "і варіацій морського роману, хоча і цей жанр, і метафора моря, стала наскрізною в різних поетичних і прозових творах, є національними прикметами англійської літератури. Р. Л. Стівенсона в «Англійських адміралів» писав: «Море - наш підступ і бастіон; воно є сценою наших найбільших перемог і небезпек; і ми звикли поетично стверджувати, що воно наше ». У розумінні особливої ролі океану в історії Великобританії Р. Л. Стівенсона вторить Дж.Конрада: «Це могло статися тільки в Англії, де люди і море - якщо можна так висловитися - стикаються: море вторгається в життя більшості людей, а люди пізнають про море дещо або все, розважаючись, подорожуючи або заробляючи собі на шматок хліба ».³ англійська проза і поезія сповнені прикладів осмислення

морської субстанції як своєрідного типу реальності, як специфічних просторово-часових реалій і ритуалів буття в морському плаванні.

Аналогічна ситуація і з вивченням «моменту» виникнення морського роману в англійській літературі XIX століття, свого роду «відправної точки», яка задає камертон жанроформіруючим констант. М.М.Бахтин відзначав, що жанр роману має особливість «накопичуватися», концентруючи сутнісні риси, а потім змінюватися іноді до невпізнання, зберігаючи при цьому свою «архаїку». Останнім часом більшість західноєвропейських дослідників сходяться на думці, що письменником позначив основи сучасного розуміння океану, флотської служби, морського буття і існування людини в іншій, відмінній від суші, середовища проживання є Фредерік Марріет (1792-1848). Французька дослідниця Монік Бросс, підходячи концептуально до вивчення множинних змін морського роману XIX століття, датує його «жанрове початок» 1829 роком, виходом у світ першого твору Марриета, обгрунтовано стверджуючи, що ця романна форма, при всьому її подальшому модифіцированні, являє собою єдність «архаїчних» і нових доданків.

Думка про те, що Марріет вважається автором, що заклав базис жанру морського роману, має давню традицію в англійській і світовій літературі. Це визнавали його сучасники - Діккенс, Теккерей, Треллоп, письменники наступних поколінь - Стівенсон, Конрад, Лондон, Твен, Вірджинія Вулф, Хемінгуей, Мейсфілд. Його творча репутація в першій половині XIX століття була дуже висока, потім він був відсунутий, але інтерес до його спадщини знову відродився в кінці XIX-початку XX веков. Стівенсон високо цінував уміння Марриета привернути увагу читача до «легендарному предмету оповіді».⁶ Конрад писав, що

в маррієтовських характерах» є правда, правда того времеп ні ». Вірджинія Вулф, захопившись таємне життя і творчості Марриета, підкреслювала, що «найбільшим талантом капітана була його міць в созо Данії характеру». Хемінгуей звернув увагу на відтворення в морських романах Марриета особливого чоловічого світу без жінок, а також на зображення вперше в англійській літературі справжньої картини війни і її впливу на психологію людини. Хемінгуей повідомляє в листі Арчібальда Макліш: «Капітан Марріет, пізній Тургенєв і пізній Філдінг - мої улюблені письменники». Теза про здатність морського роману до модифікації присутня в літературознавчих роботах узагальнюючого характеру. Примітна монографія Р.Гутгенбуля «Зміна в морському романі. Марріет - Мелвілл - Конрад ». Автор, залучаючи великий художній і критичний матеріал, виділяє деякі засадничі і об'єднують елементи в художньому світі цих письменників - океан, корабель, флотська служба, а також аналізує зміни поетики роману, визначаючи "творчість Марриета в якості початкової стадії, констатація якої необхідна для розуміння подальших варіацій. Дослідник акцентує положення про те, що морський роман - це складна і жива мікросистема, яка розвивається в межах стійких жанрових «правил», діалектично переходячи і долаючи їх, що іманентно закладено в романної природі.

У вітчизняному літературознавстві комплексно вивчено мало практично весь етап з кінця двадцятих до початку «дickенсовского» періоду, більшість різножанрових форм роману цього часу залишається поза увагою критики. Відсутність монографічних робіт не дає повного уявлення про місце багатьох авторів, в тому числі і Марриета, в історії англійської словесності, про створення письменником нової форми

морського роману, про його вплив, прихованому або явному, на наступні жанрові модифікації, про зміну самого жанру протягом ХІХ-ХХ століть. Літературознавчі концепції не статичні, в даний час відбувається зміна багатьох уявлень, з'являється інше бачення про блем прояви художнього. До дослідження специфіки жанру морського роману, що існує у багатьох національних літературах, зверталися Ю.В. Ковальов, Д.М. Урнов, М.Н. Боброва, А.М.Зверев, М.Б. Ладигін, А.Наркевіч, В.Г.Вільчінській, а поодинокі елементи жанрової структури порушені в наукових роботах, націлених на аналіз різних явищ цього періоду. Якщо говорити про концептуальний вивченні вкладу Марриета в організацію жанрової системи англійської морського роману, що отримала в двадцятому столітті подальший розвиток,

Крім цього, наступні варіації морського роману, синтетичного за своєю суттю, що підтверджують його гнучкість і продуктивність, які не отримали належного висвітлення в наукових дослідженнях. Окремі праці, присвячені творчості Стівенсона, Конрада, Голдінга, не дають загальної картини. Очевидно, що в сучасному вітчизняному та західному літературознавстві британський морський роман як особлива художня система, здатна до оновлення і самоорганізації, що відображає ментальність нації, комплексно не вивчена. Цим обумовлена актуальність і новизна даної роботи, в якій головним об'єктом дослідження є жанрові модифікації англійської морського роману від 20-30-х років ХІХ століття до 90-х років ХХ століття як цілісний феномен в його найбільш показових фактах.

Якщо апелювати до англомовних робіт, то саме поняття морської роман зустрічається в критиці досить часто протягом ХІХ і ХХ століть. Найбільш інтенсивний інтерес до

вікторіанському роману починає проявлятися в середині ХХ століття, а разом з ним зростає увага до його жанровим різновидам. Вчені вводять тимчасові градації всередині викторианства, з'являється термін «ранні вікторіанці».

Західні літературознавці прагнули визначити час і художні, а також внехудожественной фактори виникнення морського роману в світовій літературі.⁴⁹ Крім англомовних критиків, великий внесок в аналіз цього жанру внесли дослідники інших країн. Французький літературознавець М.П. Готерів в солідній і прекрасно документованій роботі «Капітан Марріет. Життя і творчість»⁵⁰ підкреслює, що в літературі Великобританії 20-30-х років ХІХ століття саме Марріет конституює морської роман, надаючи безсумнівний вплив на розвиток жанрових модифікацій протягом ХІХ і ХХ століть. Слід також відзначити роботи Дж.Перкінса, Д.Гозела, Т.Б.Томлінсона, Л.Джеймс, Е.Енджела і М.Ф.Кінг, присвячені окремим аспектам романної структури.

У зв'язку з тим, що жанрова система роману володіє, з одного боку, стійкістю, яка зумовлює її рівновагу і «впізнаваність», а, з іншого боку, вона тяжіє до мінливості і створення нової якості, необхідно проаналізувати «початкову» модель, так як це дозволяє побачити глибинні зв'язки між англійською словесністю ХІХ століття і сучасністю.

Проблема варіацій жанру надзвичайно насичена, література ХХ століття демонструє численні приклади жанрового змішання і синтезу, тому автор не ставив собі за мету вичерпного охоплення матеріалу, так це просто неможливо. Найсуттєвіше було дослідити систему морського роману в її єдності і закономірності розвитку, яка сформувалася в творчості Марриета а потім трансформувалася в інших творах (Стівенсон, Конрад, Форестер, Голдінг). Жанрові властивості не є жорсткою системою правил,

вони виступають в якості сутнісних категорій романного мислення, оформляючи роман як художнє ціле. Принципи оповідання, просторово-часові хронотоп, автентичність або її відсутність в вираженні авторського «я», співвіднесеність письменницької моделі світу з романної, єдність сюжетного, композиційного, стилістичного обумовлюють рамки твору і, в свою чергу, визначаються жанровими ознаками. Жанр встановлює способи реалізації життєвого матеріалу, його романізацію, синтезування різних еволюціонують форм.

У сучасній науковій думки присутня ідея модифікацій морського роману, але повністю не розроблена теоретична, історико-літературна і культурологічна проблема його видозмін як естетична категорія, як системний принцип мистецтва, який обумовлює не тільки формальний, а й змістовний рівень твору. Як зазначає В.М. Головка, «стійкий тип жанрової структури» визначається

жанроформіруючими факторами, як-то: «принцип сюжетно-композиційною організації, концептуальний хронотоп, тип розповіді», які надають жанру риси «самодостатності».⁵⁶ Якщо говорити про жанроформіруючих складових морського роману ХІХ століття, то їх базисом можна вважати океан як особливий тип реальності, корабель як специфічну просторово-часову категорію, своєрідне буття моряка. Однак важливіше буде не твердження, що жанр має особливість накопичуватися, розквітати і в'янути, зникаючи з літературної арени з тим, щоб не відродитися взагалі або виникнути знову, змінившись іноді до невпізнання. Важливіше запитати, коли і як виникає той чи інший жанр, в даному випадку англійський морський роман, яким чином він модифікується, з тим щоб виділити окремі етапи, бо без їх виявлення важко зрозуміти, яким

чином відбувається «насичення» жанру, коли пластично і досить мобільно він, зберігаючи код, переходить до якісно іншої структури, змінюючи свій змістовно-формальний вигляд.

Щоб відповісти на ці питання, необхідно звернутися до аналізу жанромоделіруючих аспектів, які обумовлюються історико-літературної специфікою того чи іншого періоду і які сприяють реалізації жанру в конкретному мікрокосмі окремого твору. До жанромоделіруючим принципам можна віднести такі поняття, як «ідея людини», «тип світогляду», «точка зору автора». Надлічностні і безособовість формують основ підтримують традицію, а що моделюють елементи привносять неповторність авторського початку і сприяють жанрової динаміці.

Морський роман, поява якого в світовій літературі ідентифікується практично всіма вітчизняними літературознавцями виходом скоттського роману «Пірат», тобто 1 821 роком, ескізно намітивши жанроформіруючі ознаки, починає майже відразу змінюватися, демонструючи особливу гнучкість. Кожен наступний письменник, будь то Купер, Марріет, Майкл Скотт, Чемьєр, Дана-молодший, Мелвілл, Конрад, Лондон, Мейсфілд, Сабатні, Форестер, Голдінг, моделює його відповідно до власного розумінням світу. Слід особливо підкреслити, що перехід до іншої жанрової варіації відбувається в кожній окремій національній літературі в тому випадку, якщо відбувається насичення сутнісної сторони, коли кожна попередня модифікація сприймається послідовниками як уже готова, випробувана часом.

1.2. Соціокультурні передумови й своєрідність розвитку європейської та американської літературної маріністики: творчі варіації морської теми в русі епох

Відповідно до більшості природничо-наукових теорій походження життя, життя зародилося в океані, в морях, і подальше її розвиток переважну частину часу відбувалося в морському середовищі. Це не могло не позначитися на більш пізніх біологічних видах, які вийшли на сушу. Більш того, в розвитку людини як виду *Homo Sapiens* ця обставина є настільки істотним, що значно впливає і сьогодні, на сучасному етапі розвитку людської цивілізації, на початку інформаційної Море не тільки завжди було джерелом цінних продуктів харчування, ефективною транспортною середовищем, фактором, що робить сприятливий вплив на середовище проживання, а й надавало сильне емоційний вплив на людину. Практично всі види і жанри мистецтва зверталися до образу морської стихії; тема взаємодії моря і людини лягла в основу безлічі художніх шедеврів. Неможливо перелічити всі твори мистецтва, пов'язані з морською тематикою. У світовій літературі морська тематика присутня з найдавніших часів. У більшості народів є міфи про світовому потопі. З біблійних історій можна пригадати розповіді про Ноїв ковчег, про перебування Іони у череві кита.

Уже в античній літературі, ареалом появи і поширення якої було Середземне море, з'являються захоплюючі історії про морські пригоди. Ці історії дожили до наших часів. Всім нам з дитинства знайомі пригодницькі романи про кровожерливих піратів і відважних мореплавців - «Робінзон Крузо» Д. Дефо, «Острів скарбів» і «Потерпілі корабельна аварія» Р. Л. Стівенсона, «Таємничий острів», «П'ятнадцятирічний капітан», «Двадцять тисяч льє під водою», «Подорож і пригоди капітана

Гаттераса » Ж. Верна, «Загублені в океані» і «Морський вовчєня» Т. Майн Рїда, «Морський вовк», «Зуб Кашалота» Дж. Лондона, «Одіссея капїтана Блада» Р. Сабатїні, «Острїв загиблих кораблїв» А. Бєляєва, «та, що бїжить по хвилях» і «Золотий ланцюг» А. Грїна. Бїльшїсть з цих романїв екранїзовано. Знїмаютьсє новї фїльми, один з яких - «Пїрати Карїбського моря» - кїлька рокїв тому завоював велїчезну популярнїсть. Не можна не згадати знамениту повїсть Е. Хемїнгуєя «Старий і море», в якїй розповїдаєтсє про битву старого рїбалки з акулами, якї розїрвали спїйману їм велїчезну рїбу.

Художня лїтература не тїльки описувала море, рїчки, озера і людини в цьому середовищї, а й передавала емоцїї, породжуванї морем. Одне з найяскравїших втїлень морської стихїї зустрїчаєтсє в знаменитїй «Казцї про рїбака і рїбку» А. С. Пушкїна. У нїй опису моря - то спокїйного, то бурхливого, грїзного - тїсно пов'язанї з розвитком сьожету. Перерахувати всї твори класикїв, пов'язанї з морем або присвяченї йому,

Важко назвати хоча б одного значного поета, який би не вїдав данину захоплення морської стихїї. «Волга» Карамзїна і «Море» Жуковського, «До моря» Пушкїна і «Бїліє парус одинокий» Лєрмонтова, «Хвиля і дума» Тютчева і «Море і зїрки» Фєта - список широко вїдомих вїршїв можна продовжувати нескїнченно. Для поетичних творїв дуже важливим фактором, що допомагає викликати вїдповїдний настрїй, є ритм, який часто перегукуєтсє з ритмом морських

В образотворчому мистецтвї існує особливий жанр - марина (їт. *Marina*, вїд лат. *Marinus* - морський). Художник, який зображає морську стихїю, людей, що потрапили в шторм, називаєтсє маринїстом.

Як самостійний жанр марина з'явилася в Голландії на початку XVII ст. Море, на яке голландці дивилися як на ворожу стихію, прагнула зруйнувати греблі, було ізображаемо на картинах Евердінгена, Рюісдаля, Бакгюйзена як щось загрозливе, в похмурих тонах. Навпаки, Ренір Номс на прізвисько Zeemann (моряк) писав в світлій гаммі, зображуючи не тільки бурі і морські битви, але також спокійне море, порти, прибережні пейзажі. Віллем ван де Вельде Молодший, один з кращих голландських мариністів, писав майже виключно тихі води. Лівен Вермоур - порти, море з кораблями.

Видатним мариністом був англієць Дж. М. У. Тернер, сучасники називали його живописцем «золотих видінь, чудових і прекрасних, хоч і не мають субстанції».

Тернер багато в чому передбачив імпресіоністів, приділяючи багато уваги передачі повітря, води і світла. Морські пейзажі художника - це, як правило, величні зображення бур і гроз. Вічно змінне море, як спокійне, так і схвильоване або шалене стало головною темою в творчості Айвазовського. Ім'я Івана Костянтиновича Айвазовського - одне з найпопулярніших в російській мистецтві. Знаменитий мариніст залишив воістину величезну спадщину (більше 6 тисяч робіт!). Такі картини Айвазовського як «Дев'ятий вал», «Чорне море», «Серед хвиль» збагатили напрямок романтичної пейзажного живопису і зайняли гідне місце в скарбниці світової художньої культури.

Цікаво, що Айвазовський писав по пам'яті і уяві, пояснюючи це так: «... руху живих стихій невлітими для пензля: писати блискавку, порив вітру, сплеск хвилі - немислимо з природи ...» Великий вплив живопису Айвазовського випробував на ранньому етапі творчості відомий російський мариніст Олексій Петрович Боголюбов. Але він, навпаки, прагнув

зображувати морську стихію якомога реалістичніше і правдиво. «Хоча ми з ним (Айвазовським) переслідували один напрямок, але він мені ніколи не заважав, бо я завжди був натураліст, а він ідеаліст - я вічно писав етюди, без яких лист картини для мене було б немислимо, він же друковано заявляв, що це дурниця і що писати треба враженням, подивившись на природу »- писав Боголюбов.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Море у творчості В. Скотта, Ф. Марріста, Ф. Купера. Авторські потрактування теми як маркера національно-державної та особистісної самоідентифікації

Ф.Купер вважається основоположником морського роману не тільки в американській, а й у світовій літературі, хоча до нього зверталися до теми моря та інші письменники.

Так Семюель Тейлор Кольрідж дає перші в художній практиці зразки романтичного типу творчості. Одним з найбільш вдалих творів Кольриджа прийнято Вважається "Сказання старого мореплавця" (1797), яке представляє собою стилізацію під середньовічну баладу.

Химерно фантастична історія Старого Мореплавця. Під час плавання він вбиває альбатроса, викликаючи прокльони на себе і своїх супутників, болісно тих, хто гине один за іншим. Старий мореплавець, останній залишився в живих, бачить, як дві примари: Смерті і Життя - і - в - Смерті - розігрують його в кістки. Смерть програє. Він залишається жити.

Однак Кольрідж показує, що головна ідея твору - роз'єднаність людей, самотність особистості, "тієї жажливої Життя - і - в - Смерті, який для багатьох оберталося існування".

Химерно фантастична історія Старого Мореплавця. Під час плавання він вбиває альбатроса, викликаючи прокльони на себе і своїх супутників, болісно тих, хто гине один за іншим. Старий мореплавець, останній залишився в живих, бачить, як дві примари: Смерті і Життя - і - в - Смерті - розігрують його в

кістки. Смерть програє. Він залишається жити. Однак Кольрідж показує, що головна ідея твору - роз'єднаність людей, самотність особистості, "тієї жахливої Життя - і - в - Смерті, який для багатьох оберталось існування". Герой "Корсара", молодий розбійник Конрад, вже за характером своєї діяльності є ізгоем. Його спосіб життя - це виклик панівним нормам моралі, системі державних законів, порушення яких перетворює Конрада в злочинця. Слід зазначити, що звернення до моря - один з постійних ліричних мотивів творчості Байрона.

У романтичній літературі утвердився особливий ідеал вільного життя "віч-на-віч з природою, життя простий, невибагливою, незалежною і гордою

Символом цієї свободи і незалежності виступає і в творчості Д.Г. Байрона, і Д.Ф. Купера морська стихія.

Символічний образ моря в поемі "Корсар" виникає в пісні піратів, яка служить своєрідним прологом до розповіді:

Наш вольных дух вьет вольный свой полет
 Над радостною ширью синих вод:
 Везде, где ветры пенный вал ведут, —
 Владенья наши, дом наш и приют.
 Вот наше царство, нет ему границ;
 Наш флаг — наш скипетр — всех склоняет ниц.

А.С. Пушкін, який називав Барона "співачом моря", уподібнює англійського поета "вільної стихії":

Шуми, взволнуйся непогодой:
 Он был, о море, твой певец!
 Твой образ был на нем означен,
 Он духом создан был твоим:
 Как ты, могущ, глубок и мрачен,

Как ты, ничем неукротим.

Море, моряки, кораблі описувалися в романах і до Ф.Купера. У 1821 році вийшов у світ роман В. Скотта "Пірат" ("Морський розбійник"). Фабула роману нав'язана переказом, почутим автором на Шетлендських островах, розташованих на крайній півночі Англії. Тут же і розгортається дія.

З часів "Робінзона Крузо" (1719) не було твору, присвяченого морським пригод, яке б викликало таку ж велику увагу. Успіх цього роману, парадоксально вважається "морським", полягає в тому, що за сюжетом майже всі його дія відбувається на суші.

Такий підхід до матеріалу, коли один з головних героїв, моряк, описується в сухопутних обставин, "виявляє винятковий письменницький професіоналізм Вальтера Скотта: письменник поринув у морську стихію рівно настільки, наскільки йому дозволяв його власний життєвий досвід, а в море автор " Пірата "бував надзвичайно рідко і тільки в якості пасажира ", - вважає Д.М. Урнов.

Основою сюжету для "піратського" роману, час дії якого В. Скотт переніс на кінець XVII століття, послужив той факт, що в 1725 році на острові Едай в Оркнейському архіпелазі був схоплений, а потім повішений пірат Джон Гоу.

Але "Вальтер Скотт якби" обдурив "очікування читачів, пообіцявши їм за назвою морську історію і в той же час" протримавши "здебільшого на суші, - саме цей факт, - зауважує Д.М. Урнов, - спонукав американця Джеймса Фенімора Купера, справжнього моряка, написати свій роман, в якому б морська стихія, подробиці морської життя зайняли б набагато більше місце ".

І з точки зору тематичного підбору творів, і літературознавчих коментарів до них, і, нарешті, власне поліграфічного, художнього оформлення. Ошатність, привабливість і в той же час ґрунтовність цієї книжкової серії є причиною, по якій виникла ідея статті: проаналізувати художнє оформлення книг Купера.

Традиційно розглядається літературна творчість американського романтика. При цьому в стороні від мистецтвознавчого та культурологічного погляду залишається унікальна і маловивчена тема: це світ куперовських ілюстрацій, створених видатними майстрами графіки і гравюри (в тому числі і нашими співвітчизниками). У кожного з цих художників - неповторна авторська манера, своє ставлення до головного і другорядного.

Ілюстрації до історичних романів рідко бувають «абстрактні». Навпаки, вони сповнені точних, реалістичних прийме, що відтворюють минуле: від форми забрала на шоломі латника - до кількості ніжок у табуретки, перевернутої на підлозі харчевні. Романи Купера поділяються на кілька тематичних циклів. Найбільша слава заслужено дісталася «індіанському циклу» («Звіробій», «Останній з могікан», «Слідопит», «Піонери», «Прерія»).

Яскравий слід в романтико-пригодницькому жанрі залишили і «морські романи» письменника: «Лоцман», «Морська чарівниця», «Червоний корсар», «Мерседес з Кастилії» (без Купера, як і без Вальтера Скотта, не склався б, можливо, і світ морських пригод Стівенсона). Боротьбі північноамериканських колоній за незалежність присвячені «Шпигун», «Облога Бостона», і, в якійсь мірі, вищезгаданий «Червоний корсар» (три цих роману можна обсягів по дінить в «патріотичний цикл»).

«Європейські» романи цікаві тим, як представник Нового Світу вдивляється в драматичні сторінки історії XVII-XVIII ст., На прикладі міста-держави Венеції («Браво»), Швейцарії («Кат»), Німеччини («Гейденмауер»). Велика частина вищезгаданих романів являє ся змістом «зеленого шеститомника». І кожне з них забезпечено хрестоматійними ілюстраціями авторів з Англії, Польщі, СРСР. Твори Ле Муана і Вайта послужили орієнтирами як для майбутніх ілюстраторів, так і для вчених, які вивчають культури індіанців Центральної Америки в їх побутової, ритуальної, господарської, військової та інших сферах. К. Бодмер - сучасник Купера і, як можна помітити, виходець з маленької країни, в якій розгортається дія «Ката», одного з «європейських» романів письменника. Швейцарський художник, багато часу присвятив подорожам по Північній Америці, залишив значну спадщину графіки і живопису, висвітлили побут і обряди індіанців Дикого Заходу. Ці роботи - цінний етнографічний матеріал, яким могли надихатися художники, що відобразили в книжкових малюнках образи Фенімора Купера. «Еталонний» ілюстратор «Останнього з могікан» навчався в Санкт-Петербурзької академії мистецтв. Міхал Андріоллі (1836- 1893) - представник мистецтва двох національних традицій: польської та російської. Хоча він не був поляком за народженням, ця країна визнала його своїм гідним представником після того як Міхал, подібно до його друга і художнику Вікентієві Слендзінському, приєднався до повстанні 1863 р Проведена реакція стала приводом для ближчого «знайомства» з Росією. Але і на засланні, в місті В'ятці, Андріоллі продовжував формуватися як художник. Після помилування, на початку 1870-х рр., Міхал пе реехал до Варшави. Починає ся його «польський» період творчості, коли

були створені відомі ілюстрації до «Пану Тадеушу» і інших творів Адама Міцкевича.

По суті, саме американські романтики стають творцями жанру морського роману, який постає в динаміці від Ф. Купера до Г. Мелвиллу. Беручи до уваги творчість Фенімора Купера, слід сказати, що він, безперечно, заклав основи і розробив параметри морського роману. Будь ласка, не забудьте правильно оформити цитату: Машошина, В. С. До питання про жанровому своєрідності американського морського роману. Як зазначається дослідниками американської літератури, морський роман і морська повість як літературні жанри органічно увійшли в напрямок нативізму, яке починає особливо виділятися в даний період. За визначенням Ю.В. Ковальова, нативізм можна розглядати як «культурне і літературне рух в рамках романтизму, роздуми про і пафос якого, полягає в художньо-філософському освоєнні Америки, її природи, історії, суспільно-політичних інститутів, її моралі» [2, с. 42].

Представники нативізму багато в чому сформували головні ознаки жанру. В їхніх творах океан представлений своєрідним дійовою особою, а корабель і моряки показані як єдиний соціальний організм. У творах таких авторів як Вашингтон Ірвінг і Фенімор Купер морська справа розглядається в якості ремесла, що вимагає високого професіоналізму.

Отже, можна говорити про те, що американські романтики XIX століття зробили певне відкриття в літературі, яке, на нашу думку, можна розцінювати, як етап освоєння країни.

Слід зауважити, що морська поетика закономірно займає важливе місце в літературі і культурі США. Історично американці

сприймаються, за визначенням Е.А. Стеценко, як «нація, яка в дорозі» (згадаймо перших переселенців на північноамериканський континент, а також, знову освоюються землі на Заході, так званий фронтір). Саме тому метафора дороги, як сухопутної, так і морської, знаходить багаторазове відображення в національній літературі. Таким чином, варіюючи і видозмінюючись, ідея мандрів закріплюється в самосвідомості американців.

Особливе значення морська тематика має в творчості Германа Мелвілла. Критики і дослідники відзначають новаторство письменника в освоєнні морської теми, маючи на увазі його вплив на розвиток морського роману. Спочатку морська тема в творчості Мелвілла носила документальний характер («Тайпеї», (Турее, 1846); «Ому», (Омоо, 1847)). Пізніше, в романі «Білий Бушлат» (White Jacket, 1850) автор висвітлив побут військового судна. До моменту написання найвідомішого роману «Мобі Дік» (Moby Dick, or The Whale; 1851) мариністика Мелвілла вже набула унікального характеру. Письменник рішуче змінив форму морського роману, наповнивши його особливим змістом і поставивши в центр своєї філософської концепції проблему мандрів людської душі.

За словами вищезгаданого дослідника творчості Мелвілла, американський романіст «вивчав інтелект, проривається до основних універсальним законам буття і намагається з'ясувати становище людини в ієрархії систем - від мікрокосму індивідуальної свідомості до макрокосму Всесвіту» [3, с.565].

Своєрідність творчості письменника полягає в тому, що аж ніяк не нове вже в літературі протиставлення людини і суспільства набула в його творах ускладнений, амбівалентний характер.

Суперечка про жанрову приналежність роману Германа Мелвілла «Мобі Дік» вівся критиками протягом ХХ століття і зберігається до цих пір. Однак більшість вчених одногласно визнають, що даний твір є вершиною творчості письменника. «Мобі Дік» справедливо вважається шедевром світової літератури і являє собою дивовижний синтез багатьох жанрових різновидів, єдність наукового і беллетристського стилів. Можна сказати, що «Мобі Дік» поєднував у собі досягнення американської романтичної прози і досвід світової літератури в цілому.

У досліджуваному творі море як метафора набуває особливої ємності і глибини. Письменник зробив море повноправним учасником дії, для Мелвілла це уособлення єдності світу, як живого організму, коли морська стихія, за словами дослідника В.М. Толмачова, «є продовженням людини, чином його трагічного відчуження від цивілізації і самого себе» [5, с. 90].

Одним з основних принципів оповідання в романі стала асоціативний зв'язок між вільної морською стихією і думками, вчинками і духовними пошуками персонажів роману. Письменник майстерно демонструє синтетизм свого мислення, написавши спільність і розбіжність двох, неіснуючих один без одного світів, - світу природи і світу людини, чиє буття тісними узами пов'язане з життям моря.

Відгукуючись про роман В. Скотта, Ф.Купер зауважив, що на його думку Вальтер Скотт не виявляє детального знання морської життя, а "створює лише ілюзію реальності. Але можна написати специфічно морської роман, такий, в якому море буде головним суб'єктом".

Друзі Купера вважали, що таке твір не буде цікавим для читача, але письменник вирішив довести зворотне.

Боброва М.Н. і Іванько С.С. відзначають, що саме з цієї суперечки виник задум першого морського роману Ф. Купера. "Лоцман".

"Задумавши написати морської роман, який моряки цінували б за точність описів корабля і морської служби, а незнайомі з морем читачі розуміли б специфіку та складність життя на морі, Купер взяв на себе дуже складну задачу", - вважає С.С. Іванько. Сам письменник так характеризував свої наміри: "Я ставив собі за мету уникнути технічних описів, щоб створити поетичний твір. Хоча сам сюжет вимагав прямування найдрібніших деталей обстановки, щоб розповідь виглядало правдивим".

Перший морський роман Ф. Купера "Лоцман, чи Морська історія" побачив світ в Нью-Йорку в 1824 році.

Дія розгортається біля берегів Англії, воюючою за свої американські колонії. Основна сюжетна лінія пов'язана з описом експедиції американських кораблів до берегів Англії.

Ця морська експедиція - один з епізодів американської боротьби за незалежність. У цьому плані "Лоцман" може бути віднесений до числа історичних романів Купера. Але американський письменник "спеціально відступає від історичної конкретності, що не дотримується історичних дат і характеристик, коли це порушує його художній задум", - вважає М. Н. Боброва.

Головним в цьому творі є не стільки відтворення історії, скільки опис морської стихії і пригод на морі. Прототипом Лоцмана було реальне обличчя. Це відомий в XVIII столітті моряк, капітан американської армії Джон Поль Джонс, який "вважався людиною непомірного честолюбства і казковою відваги". Безсумнівно, така особистість повинна була привернути

увагу Купера, який шукав для свого романтичного твору героя із надзвичайною долею.

для свого романтичного твору героя із надзвичайною долею. У передмові до "Лоцмана" Купер називає Смоллетта своїм попередником. Але між цими двома письменниками лежить чимала дистанція, так як у них різний об'єкт уваги. Найбільш повно специфіка роману Ф. Купера виражена в формулюванні А.А. Елистратовой: "Безперечна оригінальність Купера в розробці морський тематики. Побутове комічне початок, що переважали в "морських" епізодах реалістичних романів Смоллетта, відтісняється у Купера романтикою моря. Мужність людини в боротьбі зі стихією, мужність патріотів у боротьбі з ворогами батьківщини - ось підвалини тієї романтики".

У першому морському романі Ф. Купера позначилися головні переваги романів цього типу - можливість створення динамічного, захоплюючого, надзвичайного, драматичного твору. Морський роман як жанр народився в Сполучених Штатах, і цей факт виглядає закономірним. Географічно, економічно, історично США були морською державою. Тисячі ниток пов'язували життя країни з морем

В "Лоцмані", а точніше кажучи, в його морських епізодах, ми знаходимо в повному обсязі ті першоеlementи морського роману - зображення моря, кораблів і моряків, - які Купер справедливо вважав його жанрообразуючими компонентами. Всі три елементи знаходяться в динамічній взаємодії. Вони не можуть існувати окремо один від одного. Статичний стан в рамках морського роману їм протипоказано "Лоцман" був гідно зустрінутий публікою, що читає США. Через чотири роки на берегах Сени поблизу Парижа був написаний другий морський роман Купера "Червоний Корсар", який вийшов

у світ в листопаді 1827 року в Парижі і Лондоні, а в січні 1828 року - в США.

Виходячи зі сказаного, твори Д.Ф. Купера, присвячені морю, на наш погляд, слід відносити до ранньої різновиди «морського» роману, що відображає період становлення жанру (коли він ще не був повністю сформований). З огляду на місце і час народження письменника, безсумнівний вплив романтизму на його творчість і переважання в ньому певних тем і образів, Д.Ф. Купера можна називати творцем такої внутрішньої різновиди жанру, як американський романтичний «морський» роман. У ньому на перший план виходить не тільки образ моря і морського життя, а й інші хвилюючі автора образи і мотиви. У ранніх романах, наприклад, основною темою стає боротьба Америки за її незалежність, всі інші описи, мотиви і образи, в тому числі і тема моря, відіграють другорядну роль, допомагаючи авторові звернутися до його питанню становлення США: «... оповідання про прерії, про море передає, в першу чергу, національний колорит, оформляє "історичну декорацію", в якій розігрується драматична картина становлення американської держави» [6,15]. На цьому тлі самостійний образ моря і морського життя, а також розуміння океану як «особливого середовища проживання людини» [6,15] з'являються тільки в творах Марриета.

У них тема моря грає чільну роль, що і дозволяє дослідникам говорити про остаточне формування жанру в творчості цього англійського письменника. Визнаючи Ф. Марриета автором, які зробили вирішальний внесок в остаточне становлення «морського» роману, не можна не сказати про одну з особливостей жанрової структури останнього, що пояснюють виникнення її різних форм та модифікацій. І Т.Г. Струкова, і Б.А.

Гиленсон, зокрема, вказують на дивовижну «відкритість» даної жанрової форми, що дозволяє авторам різних епох і країн робити акцент на близьких їм темах, образах, мотивах, втілюючи, таким чином, свої оригінальні задуми: «... жанр морського роману володіє надзвичайною гнучкістю і насилу піддається суворій класифікації та уніфікації саме через різноманіття форм всередині самої системи ... » [6,3].

У «морських» романах Д.Ф. Купера також можна виділити деякі відмінні риси, що характеризують своєрідність їх жанрової форми. Однією з основних є, на наш погляд, романтична символізація образів в романі. Для прикладу коротко розглянемо символ моря в ранньому «морському» романі письменника «Червоний корсар» (1828).

Образ моря завжди хвилювало романтиків різних країн, недарма йому присвячено таку велику кількість поетичних творів. Д.Ф.Купер, сам який був моряком і по-справжньому любив море, не міг не звернутися до опису цієї стихії. У романі «Червоний корсар» образ моря з'являється не відразу, спочатку автор малює невелику бухту при маленькому містечку. Тільки в 13 і 14 главах виникають перші описи морських просторів. Купер завжди пише про океан як про живу істоту, навіть при найперших згадках про нього в романі: «Вітер був свіжий і притому східний; довгі смуги блискучою піни йшли один за одним, і від них вода здавалася навіть більш світлої, ніж небо. Була досить сильна бортова хитавиця, і кожен раз, коли судно врзалося в наростаючу хвилю, догори злітав широкий півмісяць піни, наче море стрибало від радості на всьому шляху корабля. Але, хоча погода була сприятлива, вітер не зовсім противний, а небо швидше похмуре, ніж загрозливе, цей неясний (а з точки зору не моряка, навіть неприродний) світло робив весь

пейзаж якимось особливо спустошеним і диким. Темні хвилі здіймалися і опадали на горизонті, де головним чином і розливався цей здавався надприродним світло ... » [5,172].

Ці ранні опису в книзі малюють перед читачем загрозливий образ стихії. Якщо в інших романах, зокрема, в «Морський чарівниці» (1830), письменник спочатку представляє перед нами спокійний і мирний морський пейзаж, то тут Купер відразу зображує найнебезпечнішу бік океану - шторм і ураган. Образ моря ускладнюється, перед нами постає живий і страшний океан, який викликає страх і жах навіть у досвідчених моряків: «Велич і міць океанської безодні мимоволі збуджують забобонний трепет перед невідомим, який в більшій чи меншій мірі гніздиться в душі кожного, навіть мислячої людини. Ірвінг раптово замовк. Величезний чорний вал піднявся між кораблем і східною стороною горизонту і покотився вперед, погрожуючи поглинути все на своєму шляху. Навіть Уайлдер весь стиснувся, чекаючи удару, і тривожно затамував подих ... » [5,183- 190].

Корабель виявляється піщинкою у владі хвиль. Образ непізнаною і не піддається владі людини стихії підсилює опис тривоги, яке захопило і команду, і всю навколишню природу: «Вода понуро хлюпала об борти судна, а коли воно насилу виходити з безодні на гребені хвиль, іскристим водоспадом стікала з палуби в океан. Кожен відтінок неба, кожен сплеск моря, кожна людська особа з печаткою похмурої тривоги на ньому підкреслювали напруженість хвилини »[5,196].

ВИСНОВКИ

Визначено, що розкриття в європейській та американській прозі морської теми постає, в т. ч., як вагомий аргумент національно-державної самоідентифікації суспільства.

«Морську» прозу Т. М. Ріда («Морське вовчєня», «Загублені в океані», «На невірничому судні» тощо) відрізняють колоритні картини побуту, м'який гумор, цікавість сюжетів, які тяжіють до реалізму, нерідко психологічно та подієво достовірні, глибокий психологізм, що супроводжує всі дії героїв цих творів. Прагнучи розв'язати проблему індивідуалізації внутрішнього світу персонажів, «морські» повістярі та романісти ХІХ ст. розкривають їх психологію через вчинки, дію, вдаються до авторських коментарів. Певним успіхом у сфері психологічного аналізу була розробка портретної характеристики, в якій виділялись окремі риси залежно від душевного стану героя.

Значна роль у композиції «морських» творів належала описам, які давали змогу письменникам передати колорит часу й місцевості. У Т. М. Ріда в описах твору «Морське вовчєня» панує ліричний пафос, їм притаманне романтичне забарвлення (картини ландшафту й побуту головного героя та його оточення). У «Загублені в океані» автор тяжіє до реалістично точних, характерологічних подробиць, прагне деталізувати середовище, в якому перебувають їх герої. Романи переобтяжені етнографічними замальовками, різноманітними історичними довідками, які виписані здебільшого в натуралістичному ключі без умотивованого зв'язку із завданням концептуального висвітлення певних епохи або характеру.

У мові персонажів «Загублені в океані» слабо відчувається зображувана доба, твір «Морське вовчєня» написано з широким використанням романтичної фразеології та стилістики ХІХ ст.

Герої твору «Морське вовчєня» обережно вдаються до застарілих слів для відтворення історичного колориту (у разі вживання автор надає нижче пояснення для читачів). Мова ж твору «Загублені в океані», репрезентує натуралістичний підхід автора до вживання давньої лексики й діалектних висловів. Отож, морська тема в світовій прозі і, зокрема, в творчості Т. М. Ріда активно реалізується як художній концепт, досить розмаїтий з погляду сюжетно-тематичних і жанрово-стильових вирішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Верн Жюль. Двадцать тысяч лье под водой: Кругосветное путешествие в морских глубинах: Роман: Кишинев: Лит. Артистикэ, 1998.-414 с.
2. Верн Жюль. Таинственный остров.- Сухуми: Алашара, 1992- 500 с.
3. Вестник научно-практической лаборатории по изучению литературного процесса XX века. — Воронеж. — 1997. — Вып. I.
4. Гиленсон, Б.А. Морской роман / Б.А. Гиленсон // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н.Николукина. – М.: НПК Интелвак, 2001. – С. 588–590.
5. Гульянц Н.М. ОБРАЗЫ-СИМВОЛЫ В «МОРСКИХ РОМАНАХ» Д.Ф. КУПЕРА Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова ♦ № 2, 2009 С.39-42.
6. Гульянц Н. М. СИМВОЛИЗАЦИЯ ОБРАЗА МОРЯ КАК ЖАНРОВАЯ ОСОБЕННОСТЬ РОМАНА Д.Ф.КУПЕРА «КРАСНЫЙ КОРСАР»
7. Дефо Даниэль. Робинзон Крузо: Библиотека «Огонек». Издательство «Правда», Москва, 1971
8. Еременко Е. Д . «Американский Вальтер Скотт» в отечественной книжной иллюстрации Вестник СПБГИК № 1 (42) март · 2020
9. Купер Дж. Ф. «Морская волшебница» или Бороздящий океаны: Роман: Одесса: Маяк, 1982.-376 с., ил.-(Мор. б-ка; Кн. 27).
10. Купер Джеймс Фенимор. Красный Корсар: Роман: Одесса; Маяк, 1990.-376 с.

11. Козлов А.Е. СОБЫТИЕ РАССКАЗЫВАНИЯ В РОМАНЕ Т. МАЙН РИДА «МОРСКОЙ ВОЛЧОНОК, ИЛИ ПУТЕШЕСТВИЕ НА ДНЕ ТРЮМА» Вестник Томского государственного университета. Филология. 2017. № 48 С173-180
12. Ладынин М.Б. Образы моря и корабля в романтическом романе // Эстетический идеал и художественный образ. — М. — 1979.
13. Майзельс С. “Красный Корсар” и его место среди морских романов Купера // Купер Д.Ф. Красный Корсар. — М. — 1988.
14. Изображение моря в произведениях Ф.Купера (“Красный Корсар”) и К.М. Станюковича (“Вокруг света на "Коршуне"")
15. Рид Томас Майн . Морской волчонок; Охотники за растениями: Романы: Пер. с англ. Х.: Прапор, 1992.-380 с.
16. Рид Томас Майн. Ползуны по скалам; Затерянные в океане: Романы: Пер. с англ. Х.: Прапор, 1992.-447 с.:
17. Свіфт Джонатан . Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спочатку лікаря ,а потім капітана кількох кораблів.-К.: Дніпро, 1983.-287 с. (Вершини світового письменства, том 47)
18. Станюкович К.М. Морские рассказы. — М. — 1986.
19. Струкова, Т.Г. Английский морской роман XIX–XX вв. / Т.Г. Струкова. – Воронеж: «Истоки», 2000. – 297 с.
20. Струкова Т.Г. К становлению и развитию жанра: морской роман 2001 С. 204-214
21. Струкова Т.Г. Жанр морского романа и его модификации в английской литературе XIX-XX вв, тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 10.01.05., 1999. – 396 с.

